

Σταύρος Γ. Γεωργίου

Η χρονολόγηση της υπηρεσίας του δούκα Κύπρου Ελπίδιου Βραχαμίου

Ένας από τους γνωστούς διοικητές της Κύπρου τον ΙΑ΄ αιώνα υπήρξε ο κουροπαλάτης Ελπίδιος Βραχάμιος¹, μέλος της γνωστής αρμε-

¹. Για τον Ελπίδιο Βραχάμιο βλ. J. Laurent, *L'Arménie entre Byzance et l'Islam depuis la conquête arabe jusqu'en 886*, [Bibliothèque des Écoles Françaises d'Athènes et de Rome, publiée sous les auspices du Ministère de l'instruction publique, 117] Paris 1919, σ. 186 σημ. 5. - N. Adonz, Notes arméno-byzantines, *Byzantion* 9 (1934) 367-382, κυρίως 382 (στο εξής: N. Adonz, Notes) (= *Études arméno-byzantines*, [Bibliothèque arménienne de la Fondation Calouste Gulbenkian] Lisbonne 1965, σ. 152 [στο εξής: N. Adontz, *Études*]). - Δ. Α. Ζακυθινός, Μελέται περὶ τῆς διοικητικῆς διαιρέσεως καὶ τῆς ἐπαρχιακῆς διοικήσεως ἐν τῷ βυζαντινῷ κράτει, *Επετηρὶς Ἐταιρείας Βυζαντινῶν Σπουδῶν* 17 (1941) 208-274, κυρίως 269 (αφ. 6). - R. Guiland, Études sur l'histoire administrative de l'Empire byzantin. Le curopalate, *Βυζαντινά* 2 (1970) 185-249 (= *Titres et fonctions de l'empire byzantin*, Variorum Reprints, London 1976, αφ. III), κυρίως 207. - A. P. Kazhdan, *Armiane v sostave gospodstvuščego klassa Vizantijskoj imperii v XI-XII vv.*, Erevan 1975, σ. 26 (αφ. 4) (στο εξής: A. P. Kazhdan, *Armiane*). - J.-Cl. Cheynet, Trois familles du duché d'Antioche, στο J.-Cl. Cheynet - J.-Fr. Vannier, *Études prosopographiques*, [Byzantina Sorbonensia, 5] Paris 1986, σ. 7-122, κυρίως 63 (αφ. 8) (στο εξής: J.-Cl. Cheynet, *Trois familles*) (= J.-Cl. Cheynet, *La société byzantine l'apport des sceaux*, τ. II, [Bilans de Recherche - 3/2] Paris 2008, σ. 339-471 [αφ. 14-16], κυρίως 384-386 [αφ. 8a-8b] [στο εξής: J.-Cl. Cheynet, *Société byzantine*]). - Elisabeth Malamut, *Les îles de l'empire byzantin, VIIIe-XIIe siècles*, τ. I-II, [Byzantina Sorbonensia, 8] Paris 1988, τ. II, σ. 509, 517-518, 520 (στο εξής: E. Malamut, *Iles*). - Catia Galatariotou, *The Making of a Saint. The Life, Times and Sanctification of Neophytos the Recluse*, Cambridge 1991 (ανατ. 2004), σ. 47 (στο εξής: C. Galatariotou, *Making*). - I. Jordanov, *Pečatite ot strategijata v Preslav (971-1088)*, [Monumenta Slavico-Byzantina et Mediaevalia Europensia, II] Sofia 1993, σ. 102-103 (αφ. 188) (στο εξής: I. Jordanov, *Preslav*). - Του ίδιου, *Corpus of Byzantine Seals from Bulgaria*, τ. I-III/2, Sofia 2003-2009, τ. II, σ. 102-103 (αφ. 123-124) (στο εξής: I. Jordanov, *Corpus*). - G. Dédéyan, *Les Arméniens entre Grecs, Musulmans et Croisés. Étude sur les pouvoirs arméniens dans le Proche-Orient Méditerranéen (1068-1150)*, τ. I-II, [Bibliothèque arménologique de la Fondation Calouste Gulbenkian] Lisbonne 2003, τ. I, σ. 72, 91-93, 96, 176, 208, 277 (στο εξής: G. Dédéyan, *Arméniens*). - Alexandra-Kyriaki Wassiliou - W. Seibt, *Die byzantinischen Bleisiegel in Österreich*, μέρ. 2: *Zentral- und Provinzialverwaltung*, [Österreichische Akademie der Wissenschaften. Philosophisch-historische Klasse, Denkschriften, 324 / Veröf-

νικής οικογένειας των Βραχαμίων, η οποία έδωσε αρκετούς αξιωματούς στην Αυτοκρατορία από το δεύτερο μισό του Ι΄ μέχρι το δεύτερο μισό του ΙΒ΄ αιώνα².

Ο Ελπίδιος Βραχάμιος απαντά ως *δούκας Κύπρου* σε ένα μολυβδόβουλλο, του οποίου σώζονται δύο αντίτυπα. Το ένα αντίτυπο απόκειται στη συλλογή του Νομισματικού Μουσείου της Βιέννης (Wiener Münzkabinett, MK 306) και έχει εκδοθεί αρκετές φορές³, με πιο πρόσφατη έκδοση αυτή του J.-Cl. Cheynet: «*K(ύρι)ε βοήθ(ει) Έλπιδί[ω κ]ουροπαλάτ(η) κ]αί δονκ[ι Κύ]πρου τῷ Β[ρ]αχαμίω*»⁴. Το άλλο αντίτυπο φυλάσσεται στη συλλογή του Κυπριακού Μουσείου (CM O.319) και εκδόθηκε πρώτα από τον D. M. Metcalf⁵ και πιο πρόσφατα από τον J.-Cl. Cheynet: «*[K(ύρι)ε βοήθ(ει) Έλπιδί[ω κ]ουροπαλάτ(η) κ]αί δονκί Κύπρου τῷ Βραχαμίω*»⁶.

Για τη χρονολόγηση του μολυβδοβούλλου και της υπηρεσίας του Ελπίδιου Βραχαμίου ως *δούκα Κύπρου* έχουν διατυπωθεί διάφορες απόψεις.

fentlichungen der Kommission für Byzantinistik, II/2] Wien 2004, σ. 247-248 (αφ. 254) (στο εξής: A.-K. Wassiliou - W. Seibt, *Byzantinischen Bleisiegel*). - Αικατερίνη Ασδραχά, Η Κύπρος υπό τους Κομνηνούς (Α΄), στο *Ιστορία της Κύπρου*, εκδ. Θ. Παπαδόπουλλος, τ. Γ΄: *Βυζαντινή Κύπρος*, Λευκωσία 2005, σ. 293-347 (κεφ. Η΄), κυρίως 346 (στο εξής: Αικ. Ασδραχά, Κύπρος). - Αλεξάνδρα-Κυριακή Βασιλείου-Seibt, Παρατηρήσεις σχετικά με τους στρατιωτικούς λειτουργούς της Κύπρου κατά τη μεσοβυζαντινή περίοδο κυρίως βάσει σφραγιστικών δεδομένων, *Κυπριακά Σπουδαί* 73 (2009) 83-101, κυρίως 90 (αφ. 8). - D. M. Metcalf, *Byzantine Cyprus, 491-1191*, [Cyprus Research Centre, Texts and Studies in the History of Cyprus, LXII] Nicosia 2009, σ. 111 (στο εξής: D. M. Metcalf, *Byzantine Cyprus*).

² Για την οικογένεια των Βραχαμίων βλ. N. Adonz, Notes 377-382 (= *Études* 147-152). - V. Laurent, *Les sceaux byzantins du Médaillier Vatican*, [Medagliere della Biblioteca Vaticana, I] Città del Vaticano 1962, σ. 116 (αφ. 113). - A. P. Kazhdan, *Armiane* 25-28. - Του ίδιου, Brachamios, στο *The Oxford Dictionary of Byzantium*, εκδ. A. P. Kazhdan κ.ά., τ. I-III, New York - Oxford 1991 (στο εξής: *ODB*), τ. I, σ. 319. - J.-Cl. Cheynet, *Trois familles* 57-74 (= *Société byzantine*, τ. II, σ. 77-412 [αφ. 15]).

³ A. Mordtmann, *Plombs byzantins de la Grèce et du Péloponnèse*, *Revue Archéologique* 34 (Ιούλιος - Δεκέμβριος 1877) 47-60, κυρίως 59-60, αφ. 48. - G. Schlumberger, *Sigillographie de l'empire byzantin*, Paris 1884 (ανατ. Torino 1963), σ. 305 σημ. 1. - I. Jordanov, *Preslav* 102 και σημ. 2 (αφ. 188). - A.-K. Wassiliou - W. Seibt, *Byzantinischen Bleisiegel* αφ. 254 (δεκαετία του 1070 - αρχές της δεκαετίας του 1080).

⁴ J.-Cl. Cheynet, *Trois familles* 63 (αφ. 8), προσθήκη στον ίδιο, *Société byzantine*, τ. II, σ. 385-386 (αφ. 8b) (τελευταίο τέταρτο του ΙΑ΄ αιώνα).

⁵ D. M. Metcalf, *Byzantine Lead Seals from Cyprus*, [Cyprus Research Centre, Texts and Studies of the History of Cyprus, XLVII] Nicosia 2004, αφ. 148 (στο εξής: D. M. Metcalf, *Byzantine Lead Seals*).

⁶ J.-Cl. Cheynet, *Trois familles* 63 (αφ. 8), προσθήκη στον ίδιο, *Société byzantine*, τ. II, σ. 385-386 (αφ. 8b) (τελευταίο τέταρτο του ΙΑ΄ αιώνα).

Κάποιοι ερευνητές χρονολογούν το μολυβδόβουλλο στα τέλη του ΙΑ΄ αιώνα και συγκεκριμένα: ο D. M. Metcalf μετά το 1075 και ίσως συγχρόνως με την υπηρεσία του Φιλαρέτου Βραχαμίου, στενού συγγενή του Ελπιδίου Βραχαμίου, ως *δούκα Αντιοχείας* (1078-1084)⁷. οι Alexandra-Kyriaki Wassiliou - W. Seibt μεταξύ της δεκαετίας του 1070 και των αρχών της δεκαετίας του 1080⁸. ο J.-Cl. Cheynet μετά το 1075 και πιθανόν κατά τη βασιλεία του Νικηφόρου Γ΄ Βοτανειάτη (1078-1081) ή του Αλεξίου Α΄ Κομνηνού (1081-1118)⁹.

Αντίθετα άλλοι ερευνητές τοποθετούν την υπηρεσία του Ελπιδίου Βραχαμίου στον ΙΒ΄ αιώνα. Η Elisabeth Malamut¹⁰ και η Κάτια Γαλαταριώτου¹¹ προτείνουν αόριστα τον ΙΒ΄ αιώνα. Η Αικατερίνη Ασδραχά προτείνει μια πιο ακριβή χρονολόγηση, αδιακρίτως –όπως γράφει– είτε μεταξύ του Ευμαθίου Φιλοκάλη (έως το 1118) και του Κωνσταντίνου Καμύτζη (1135) ή μεταξύ του τελευταίου και του Ιωάννη Κομνηνού (1155), αν όχι σε οποιοδήποτε άλλο κενό δουκικής αρχής κατά τον ΙΒ΄ αιώνα¹².

Πρέπει πρώτα να σημειώσουμε ότι ο Ελπίδιος Βραχάμιος δεν είναι άγνωστος από αλλού. Ο J.-Cl. Cheynet εκδίδει ένα μολυβδόβουλλο από τη συλλογή του Γεωργίου Ζάκου της Εθνικής Βιβλιοθήκης της Γαλλίας (Bibliothèque Nationale de France, Zacos [BnF] 634), χωρίς αναφορά τίτλου ή αξιώματος, που χρονολογεί στα μέσα του ΙΑ΄ αιώνα: «Κ(ύρι)ε β(οή)θ(ει) τῷ σῶ δού(λω) Ἐλπιδίῳ τῷ Βραχ(α)μίῳ»¹³.

Οι Α.-Κ. Wassiliou - W. Seibt, οι οποίοι εκδίδουν επίσης το μολυβδόβουλλο, το αποδίδουν στον *δούκα Κύπρου*¹⁴, ενώ ο J.-Cl. Cheynet θεωρεί πιθανή την άποψη αυτή¹⁵. Η ομοιότητα της εικονογράφησης της σφραγίδας αυτής με εκείνη του *δούκα Κύπρου* Ελπιδίου Βραχαμίου αποτελεί, κατά την εκτίμησή μου, ισχυρό τεκμήριο για την ταύτιση του ιδιοκτήτη της. Στη σφραγίδα απεικονίζονται ολόσωμοι οι άγιοι Δημήτριος και Παντελεήμων, ενώ στη σφραγίδα του *δούκα Κύπρου* μόνον ο

⁷ D. M. Metcalf, *Byzantine Lead Seals* 225 (αφ. 148). Βλ. και του ίδιου, *Byzantine Cyprus* 111.

⁸ Α.-Κ. Wassiliou - W. Seibt, *Byzantinischen Bleisiegel* 247-248 (αφ. 254).

⁹ J.-Cl. Cheynet, *Trois familles* 63 (= *Société byzantine*, τ. ΙΙ, σ. 385-386, με προσθήκες).

¹⁰ E. Malamut, *Iles*, τ. ΙΙ, σ. 509, 517-518, 520.

¹¹ C. Galatariotou, *Making* 47.

¹² Αιγ. Ασδραχά, *Κύπρος* 346.

¹³ J.-Cl. Cheynet, *Trois familles* 63 (αφ. 8), προσθήκη στον ίδιο, *Société byzantine*, τ. ΙΙ, σ. 384 (αφ. 8α) (δεύτερο μισό του ΙΑ΄ αιώνα) (= Α.-Κ. Wassiliou - W. Seibt, *Byzantinischen Bleisiegel* 247 και σημ. 60. – I. Jordanov, *Corpus*, τ. ΙΙ, σ. 103 [αφ. 123-124]).

¹⁴ Α.-Κ. Wassiliou - W. Seibt, *Byzantinischen Bleisiegel* 247 και σημ. 60.

¹⁵ J.-Cl. Cheynet, *Trois familles*, προσθήκη στον ίδιο, *Société byzantine*, τ. ΙΙ, σ. 384.

Άγιος Δημήτριος, στην ίδια όμως στάση: κρατεί δόρου στο δεξί χέρι, ενώ το αριστερό χέρι στηρίζεται σε μια τριγωνική ασπίδα.

Η απόδοση του μολυβδοβούλλου της συλλογής του Γεωργίου Ζάκου στον *ταξιάρχη* Ελπίδιο Βραχάμιο, έναν ομώνυμο αξιωματούχο, ο οποίος έδρασε στο πρώτο μισό του ΙΑ΄ αιώνα, πρέπει να αποκλειστεί¹⁶. Ο αξιωματούχος αυτός είναι γνωστός από μια επιγραφή που βρέθηκε στην Καρατζιά της Ανατολικής Θράκης, κοντά στις Δέρκες, και χρονολογείται, σύμφωνα με την τελευταία εκδότριά του Αικ. Ασδραχά, πιθανόν στις 15 Αυγούστου 1002: «+ Θαυμαστὸν ἔργον ἠπειλήσεν ὁ χρόνος, / οὐ χρόνος μόνον πλῆθος δὲ τῶν βαρβάρων / ἀλλ' ὁ θαυμαστὸς καὶ τοὺς βαρβάρους τρέπων / αὐθις ἀνορθοῖ Βασίλειος δεσπότης / σὺν Κωνσταντίνῳ αὐταδέλφῳ τῷ νέῳ / ὑπουργεῖ δὲ τῷ Βασίλειος ὁ Γοῦτος / ὃς ἀρχηγέτης τῷ χρόνῳ καθεστήκει / σὺν Ἐλπίδιῳ Βραχάμῃ ταξιάρχῳ»¹⁷. Ὡς *ταξιάρχης* απαντά και σε ένα μολυβδόβουλλό του, που σώζεται σε δύο αντίτυπα στα μουσεῖα της Πρεσλάβας (Arheologičeski Muzej Veliki Preslav, αρ. 24564) και του Σιούμεν (Regionalen Istoričeski Muzej Šumen, αρ. 14837): «[+] Ἐλ[π]ήδ(ιος) ταξιάρχ(ης) ὁ Βραχ[ά]μιο(ς)»¹⁸. Ἐνα ἄλλο μολυβδόβουλλο, ἐνὸς *σπα-*

¹⁶ Για τον *ταξιάρχη* Ελπίδιο Βραχάμιο βλ. J.-Cl. Cheynet, *Trois familles* 59-60 (αρ. 2) (= *Société byzantine*, τ. II, σ. 379-381 [αρ. 2]). Για το αξίωμα του *ταξιάρχη* βλ. V. Valdenberg, *Ταξίαρχος*, *Vizantijskij Vremennik* 24 (1923-1926) 134-137. – Vera von Falkenhäusen, *Untersuchungen über die byzantinische Herrschaft in Süditalien vom 9. bis ins 11. Jahrhundert*, [Schriften zur Geistesgeschichte des östlichen Europa, 1] Wiesbaden 1967, σ. 115-116. – N. Oikonomidēs, *Les listes de préséance byzantines des IXe et Xe siècles. Introduction, texte, traduction et commentaire*, [Le monde byzantin] Paris 1972, σ. 335-336. – J.-Cl. Cheynet, *Note sur l'axiarque et le taxiarque*, *Revue des Etudes Byzantines* 44 (1986) 233-235. – A. Kazhdan - E. McGeer, *Taxiarchos*, *ODB*, τ. III, σ. 2018.

¹⁷ Catherine Asdracha, *Inscriptions byzantines de la Thrace orientale (VIIIe-XIe siècles). Présentation et commentaire historique*, *Αρχαιολογικό Δελτίο* 44-46 (1989-1991): *Μελέτες* 239-334 (= *Inscriptions proto-byzantines et byzantines de la Thrace orientale et de l'île d'Imbros [IIIe-XVe siècles]. Présentation et commentaire historique*, Athènes 2003, αρ. II), κυρίως 306-309 (αρ. 89) και 307.1-8. Για τις παλαιότερες εκδόσεις βλ. Κ. Κουρουγιώτης, *Ἐπιγραφαὶ ἀνέκδοτοι ἐκ Θράκης*, *Θρακική Ἐπετηρὶς* 1 (1897) 291-310, κυρίως 291-293 (αρ. 1) και 291.1-298.8. – C. Schuchhardt, *Die Anastasius-Mauer bei Constantinopel und die Dobrudscha-wälle*, *Jahrbuch des kaiserlich deutschen Archäologischen Instituts* 16 (1901) 107-127, κυρίως 114.1-8 (αρ. 1). – G. Seure, *Antiquités thraces de la Propontide*. Collection Stamoulis, *Bulletin de Correspondance Hellénique* 36 (1912) 534-641, κυρίως 567-571 (αρ. 18) και 569.1-8.

¹⁸ J.-Cl. Cheynet, *Trois familles*, προσθήκη στον ίδιο, *Société byzantine*, τ. II, σ. 380. Βλ. και I. Jordanov, *Corpus*, τ. II, αρ. 123-124 (ΙΑ΄ αιώνας), τ. III/1, αρ. 1063-1064 (ΙΑ΄ αιώνας) (= του ίδιου, *Preslav* αρ. 188 [δεύτερο μισό του ΙΑ΄ αιώνα]. – Του ίδιου, *Pečati na vizantijski sanovnici ot armenski proizchod, namereni v Bŭlgaria*, *Antičnaja drevnost' i srednie veka* 31 [2000] 123-156, κυρίως 139, αρ. 47 [ΙΑ΄ αιώνας] [στο εἶδος: I. Jordanov, Pečati]: «Ἐλπήδ(ιος) ταξιάρχ(ης) ὁ Βραχ[ά]μιο(ς)». Για τη σφραγίδα αυτή

θαροκαντιδάτου και ταξιάρχη Βραχαμίου, που σώζεται σε δύο αντίτυπα, πολύ πιθανόν ανήκε σε αυτόν. Ο J.-Cl. Cheynet εκδίδει το αντίτυπο που απόκειται στο μουσείο της Πρεσλάβας (Arheologičeski Muzej Veliki Preslav, αρ. 16640): «[Κ(ύρι)ε β(οή)θ(ει) τ]ῶ σῶ δούλ(ω) Βραχαμῆω [σ]παθ[θ(α)]ρ(ο)κανδ(ι)δ(άτω) (καὶ) ταξιάρχη»¹⁹. Το μολυβδόβουλλο εκδίδει και ο I. Jordanov, λαμβάνοντας υπόψη ένα ακόμη αντίτυπο που απόκειται σε ιδιωτική συλλογή: «[+] Κ(ύρι)ε β(οή)θ(ει) τ]ῶ σῶ δούλ(ω) Βραχαμῆω [σ]παθ[θ(α)]ρ(ο)κανδ(ι)δ(άτω) (καὶ) ταξιάρχη»²⁰. Πιθανή είναι επίσης η ταύτιση του ταξιάρχη Ελπίδιου Βραχαμίου με τον πατρίκιο Ελπίδιο, εκ των επιφανών προυχόντων της Αντιόχειας, ο οποίος στάλθηκε το 1034, μαζί με άλλους, δέσμιος στην Κωνσταντινούπολη από τον αυτοκράτορα Μιχαήλ Δ΄ Παφλαγόνα (1034-1041) ως υποστηρικτής του αντιπάλου του Κωνσταντίνου Δαλασσηνού²¹.

Ο ταξιάρχης Ελπίδιος Βραχάμιος ήταν πιθανόν παππούς του ομωνύμου δούκα Κύπρου, ο οποίος πρέπει να γεννήθηκε περίπου στο δεύτερο τέταρτο του ΙΑ΄ αιώνα. Η ανάληψη από τον νεώτερο Ελπίδιο Βραχάμιο του αξιώματος του δούκα Κύπρου αποτελεί προφανώς το τελευταίο, γνωστό σε μας, στάδιο της σταδιοδρομίας του στην αυτοκρατορική διοίκηση.

Για πιο ακριβή χρονολόγηση της υπηρεσίας του Ελπίδιου Βραχαμίου ως δούκα Κύπρου είναι καθοριστικής σημασίας η μελέτη της διοίκησης στο δεύτερο μισό του ΙΑ΄ αιώνα, σε σχέση με τον τίτλο του κουροπαλάτη που έφερε ο αξιωματούχος αυτός²².

Ο J.-Cl. Cheynet ορθά υποστηρίζει ότι η σύνδεση του τίτλου του κουροπαλάτη με τη διοίκηση θέματος δεν είναι παλαιότερη της βασι-

βλ. και W. Seibt, βιβλιοκρισία του I. Jordanov, *Preslav* στο *Byzantinische Zeitschrift* 89 (1996) 134-138, κυρίως 135.

¹⁹ J.-Cl. Cheynet, *Trois familles*, προσθήκη στον ίδιο, *Société byzantine*, τ. II, σ. 381.

²⁰ I. Jordanov, *Corpus*, τ. III/1, αρ. 1060-1061 (ΙΑ΄ αιώνας) (= του ίδιου, *Preslav* αρ. 187 [Ι΄-ΙΑ΄ αιώνας]). - Του ίδιου, *Pečati* 138, αρ. 43-44 [ΙΑ΄ αιώνας]).

²¹ Βλ. *Ἰωάννου τοῦ Σκυλίτζη Σύνοψις ἱστοριῶν*, έκδ. I. Thurn, *Ioannis Scylitzae Synopsis historiarum. Editio princeps*, [Corpus Fontium Historiae Byzantinae, V] Berolini - Novi Eboraci 1973, σ. 395.12-396.18. Για τον Κωνσταντίνο Δαλασσηνό βλ. J.-Cl. Cheynet, *Trois familles* 80-82 (αρ. 3) (= *Société byzantine*, τ. II, σ. 417-419 [αρ. 3]).

²² Για την αυλική ιεραρχία στο δεύτερο μισό του ΙΑ΄ αιώνα βλ. J.-Cl. Cheynet, *Dévaluation des dignités et dévaluation monétaire dans la seconde moitié du XIe siècle*, *Byzantion* 53 (1983) 453-477 (= *The Byzantine Aristocracy and its Military Function*, Variorum Reprints, Aldershot, Hampshire - Burlington, Vermont 2006, αρ. VI). - Στ. Γ. Γεωργίου, *Οι τιμητικοί τίτλοι επί Κομνηνών (1081-1185). Συμβολή στη μελέτη των διοικητικών θεσμών του βυζαντινού κράτους*, διδακτορική διατριβή, Αριστοτέλειο Πανεπιστήμιο Θεσσαλονίκης, Θεσσαλονίκη 2005, σ. 15 κ.ε. (στο εξής: Στ. Γ. Γεωργίου, *Τιμητικοί τίτλοι*).

λείας του Μιχαήλ Ζ΄ Δούκα (1071-1078), οπότε ο μετέπειτα αυτοκράτορας Νικηφόρος Γ΄ Βοτανειάτης (1078-1081) ως διοικητής του πολύ σημαντικού θέματος των Ανατολικών κατείχε αυτόν τον τίτλο²³.

Πιο συγκεκριμένα ο Νικηφόρος Γ΄ Βοτανειάτης απαντά για πρώτη φορά ως *κουροπαλάτης* το καλοκαίρι του 1074, όταν συμμετείχε μαζί με τον *καίσαρα* Ιωάννη Δούκα στη μάχη του Ζόμπου, στον Σαγγάριο, κατά του Νορμανδού τυχοδιώκτη Ουρσελίου ή Ρουσελίου ντε Μπαγιέ (Roussel de Bailleul ή Ursellus de Ballione ή Roscelin de Baiеul)²⁴. Η Ολγα Καραγιώργου, η οποία έχει καταρτίσει τα στάδια της σταδιοδρομίας (*cursus honorum*) του Νικηφόρου, υποστηρίζει ότι είναι πιθανόν πως κατά τη διάρκεια εκείνης της μάχης ο τελευταίος ήδη δρούσε με την επίσημη ιδιότητα του *δούκα Οψικίου*²⁵. Το αξίωμα αυτό κράτησε

²³ J.-Cl. Cheynet, *Trois familles 63* (= *Société byzantine*, τ. II, σ. 386).

²⁴ Βλ. *Ιστορία έκτεθεισα παρὰ Μιχαήλ, προέδρου, κριτοῦ ἐπὶ τοῦ ἵπποδρόμου καὶ τοῦ βήλου, τοῦ Ἀτταλειάτου*, ἐκδ. Eud. Th. Tsolakis, *Michaelis Attaleiatae Historia*, [Corpus Fontium Historiae Byzantinae, L] Athenis 2011, σ. 142.20-144.7 και κυρίως 143.16-27 (= ἐκδ. I. Pérez Martín, *Miguel Atalíates, Historia. Introducción, edición, traducción y comentario*, [Nueva Roma. Bibliotheca Graeca et Latina Posterioris, 15] Madrid 2002, σ. 136.13-137.27 και κυρίως 137.10-18). Βλ. και *Ιωάννου Σκυλίτη χρονογραφίας συνέχεια*, ἐκδ. Εὐδ. Θ. Τσολάκης, *Η Συνέχεια της Χρονογραφίας του Ιωάννου Σκυλίτη (Ioannes Skylitzes Continuatus)*, [Εταιρεία Μακεδονικών Σπουδών, Ίδρυμα Μελετών Χερσονήσου του Αίμου, 105] Θεσσαλονίκη 1968, σ. 158.1-17.

²⁵ Olga Karagiorgou, “ἀπὸ Λάμπης λαμπτήρα φωσφόρον ἐπιδημῆσαι τοῖς βασιλείοις προσεσημάνον” (Attaleiates XII 9-10, p. 175). On the Way to the Throne: The Career of Nikephoros III Botaneiates before 1078, στο *Hypermachos. Studien zu Byzantinistik, Armenologie und Geogistik. Festschrift für Werner Seibt zum 65. Geburtstag*, ἐκδ. Chr. Stavrakos - Alexandra-Kyriaki Wassiliou - M. K. Krikorian, Wiesbaden 2008, σ. 105-132, κυρίως 119-120, 131 (στο ἐξῆς: Ο. Karagiorgou, Career). Για τον Νικηφόρο Γ΄ Βοτανειάτη και τη σταδιοδρομία του βλ. επίσης G. Zacos - A. Veglery, *Byzantine Lead Seals*, τ. I/1-3, Basel 1972, τ. I/3, σ. 1462-1468 (αρ. 2686-2690bis). - Εὐδ. Θ. Τσολάκης, Ο χρόνος της γεννήσεως και του θανάτου του Νικηφόρου Γ΄ Βοτανειάτη, *Ελληνικά* 27 (1974) 150-151. - The George Zacos Collection of Byzantine Lead Seals, στο *Byzantine Seals from the Collection of George Zacos, Part I, London, Wednesday 7 October 1998*, [Spink, Auction 127] London 1998, σ. 5-59 (Catalogue από τον J.-Cl. Cheynet, σ. 7-59), κυρίως 39 (αρ. 75). - E. McGeer - J. Nesbitt - N. Oikonomides, *Catalogue of Byzantine Seals at Dumbarton Oaks and in the Fogg Museum of Art*, τ. IV-V, [Dumbarton Oaks Research Library and Collection] Washington, D.C. 2001-2005, τ. V, σ. 24 (αρ. 9.2). - Ολγα Καραγιώργου, Περί αλφαριθμητισμού, αιρέσεων, εικονογραφίας και πολιτικών φιλοδοξιών στα μολυβδόβουλλα του Νικηφόρου Βοτανειάτη (περίπου 1001/2-1081), *Βυζαντινά Σύμμεικτα* 18 (2008) 77-122. - J.-Cl. Cheynet - D. Theodoridis, *Sceaux byzantins de la collection D. Theodoridis. Les sceaux patronymiques*, [Collège de France - CNRS, Centre de Recherche d'Histoire et Civilisation de Byzance, Monographies, 33] Paris 2010, σ. 42-44 (αρ. 30-32) (στο ἐξῆς: J.-Cl. Cheynet - D. Theodoridis, *Sceaux byzantins*). - I. Valeriev, Unpublished Seal of Nikephoros Botaneiates as a Proedros and Doux of Antioch, *Pontica* 43 (2010) 425-433.

έως το 1075 περίπου, οπότε διορίστηκε δούκας των Ανατολικών. Στη θέση αυτή παρέμεινε έως το 1077 περίπου²⁶.

Ο G. Dédéyan έχει διατυπώσει μια ενδιαφέρουσα άποψη για την υπηρεσία του Ελπιδίου Βραχαμίου ως δούκα Κύπρου, συνδέοντάς τη με τη δράση του γνωστού Αρμενίου αξιωματούχου Φιλαρέτου Βραχαμίου, αυτόνομου άρχοντα στην περιοχή της Κιλικίας από το 1072 και κύριου της Αντιόχειας από τα τέλη του 1078 έως τις 4 Δεκεμβρίου 1084, ο οποίος, ως γνωστόν, είχε αναγνωρίσει ονομαστικά τη βυζαντινή κυριαρχία και είχε δεχθεί διαδοχικά μια σειρά από βυζαντινούς τίτλους και αξιώματα²⁷. Συγκεκριμένα ο G. Dédéyan υποστηρίζει: «Nous inclinierions, en raison de l'opposition de Philarète Brachamios à Michel VII et de l'identité des dignités (celles de curopalate) entre Philarète et Elpidios, à dater le sceau de ce dernier du règne de Nicéphore Botaniatè (1078-1081), voire de 1078, année où il légítima le pouvoír de Philarète»²⁸. Υποστηρίζει επίσης ότι ο Ελπίδιος Βραχάμιος θα μπορούσε να ήταν γιος ή ανεψιός του Φιλαρέτου Βραχαμίου και εγγονός ή ανεψιός του ταξιάρχη της Προποντίδος Ελπιδίου Βραχαμίου²⁹.

²⁶. Βλ. Ο. Karagiorgou, Career 120-122, 131.

²⁷. Η βιβλιογραφία για τον Φιλάρετο Βραχάμιο είναι ιδιαίτερα εκτενής. Βλ. κατ' επιλογήν Β. Skoulatos, *Les personnages byzantins de l'Alexiade. Analyse prosopographique et synthèse*, [Université de Louvain, Recueil de Travaux d'Histoire et de Philologie, 6e série, 20] Louvain-la-Neuve - Louvain 1980, σ. 263-265 (αφ. 169). - J.-Cl. Cheynet, *Trois familles 66-73* (αφ. 13) (= *Société byzantine*, τ. II, σ. 390-410 [αφ. 13]). - Του ίδιου, *Les Arméniens de l'empire byzantin en Orient de Constantin X à Alexis Comnène (1059-1081)*, στο *L'Arménie et Byzance. Histoire et culture*, [Byzantina Sorbonensia, 12] Paris 1996 (στο εξής: *Arménie et Byzance*), σ. 67-78, κυρίως 67, 70, 71, 72, 73-74, 75-77. - G. Dédéyan, *Les princes Arméniens de l'Euphratèse et l'empire byzantin (fin XIe - milieu XIIe s.)*, στο *Arménie et Byzance*, σ. 79-88, κυρίως 81-83. - Του ίδιου, *L'argent et le pouvoír chez les chefs Arméniens de l'Euphratèse à l'époque de la Première Croisade*, στο *Eύφυγία. Mélanges offerts à Hélène Ahrweiler*, τ. I, [Byzantina Sorbonensia, 16] Paris 1998, σ. 195-208, κυρίως 197-198, 206. - Του ίδιου, *Arméniens*, τ. I, σ. xviii-xix, xxviii-xxix, 5 κ.ε., τ. II, σ. 652-653, 660, 664-665 κ.ε. - Του ίδιου, *The Founding and Coalescence of the Rubenian Principality, 1073-1129*, στο *Armenian Cilicia*, εκδ. R. G. Hovannisian - S. Payaslian, [UCLA Armenian History and Culture Series, Historic Armenian Cities and Provinces, 7] Costa Mesa, CA 2008, σ. 79-92 (αφ. 4), κυρίως 82, 83-84, 91. - Στ. Γ. Γεωργίου, *Τιμητικοί τίτλοι* 27 σημ. 64. - Γ. Α. Λεβενιώτης, *Η πολιτική κατάσταση του Βυζαντίου στην Ανατολή. Το ανατολικό σύνορο και η κεντρική Μικρά Ασία κατά το β' ήμισυ του 11ου αι.*, τ. Α'-Β', [Βυζαντινά Κείμενα και Μελέται, 43Α'-Β'] Θεσσαλονίκη 2007, τ. Α', σ. 13-14, 31, 34 κ.ε., τ. Β', σ. 427 σημ. 2612, 433, 445 κ.ε. - W. Seibt, *Philaretos Brachamios - General, Rebell, Vasall?*, στο *Καπετάνιος και Λόγιος. Μελέτες στη μνήμη του Δημήτρη Ι. Πολέμη / Captain and Scholar. Papers in Memory of Demetrios I. Polemis*, εκδ. Ελισάβετ Α. Ζαχαριάδου - Ευάγ. Χρυσός, Άνδρος 2009, σ. 281-295. - J.-Cl. Cheynet - D. Theodoridis, *Sceaux byzantins* 48-56 (αφ. 36-43).

²⁸. G. Dédéyan, *Arméniens*, τ. I, σ. 91.

²⁹. G. Dédéyan, *Arméniens*, τ. I, σ. 91.

Η παραπάνω άποψη, για τη σύνδεση της υπηρεσίας του Ελπιδίου Βραχαμίου ως *δούκα Κύπρου* με τη δραστηριότητα του Φιλαρέτου Βραχαμίου στην Κιλικία και τη Συρία στο διάστημα 1078-1084, δεν είναι απίθανη, αν ιδωθεί στο πλαίσιο της αυτοκρατορικής πολιτικής για τη διατήρηση καλών σχέσεων με τον Αρμένιο άρχοντα. Με αυτό το δεδομένο ο διορισμός του Ελπιδίου Βραχαμίου ως *δούκα Κύπρου* -που σε καμιά περίπτωση δεν σήμαινε την παραχώρηση της νήσου υπό την επιρροή του Φιλαρέτου Βραχαμίου³⁰- θα μπορούσε να χρονολογηθεί μεταξύ των ετών 1078 και 1084, χωρίς βέβαια να αποκλείεται η μετακίνηση του πιθανού *terminus ante quem* έως τα τέλη της δεκαετίας του 1080.

Το στοιχείο, που ενισχύει τη δυνατότητα χρονολόγησης της υπηρεσίας του Ελπιδίου Βραχαμίου ως *δούκα Κύπρου* έως το αργότερο τα τέλη της δεκαετίας του 1080, είναι οι γνώσεις μας για τους διοικητές της νήσου κατά την τελευταία δεκαετία του ΙΑ΄ και τα πρώτα έτη του ΙΒ΄ αιώνα. Οι σωζόμενες πληροφορίες για τους κατόχους του αξιώματος του *δούκα Κύπρου* και τους τίτλους που έφεραν δεν αφήνουν πολλά περιθώρια για την υπηρεσία του Ελπιδίου Βραχαμίου μετά τα τέλη της δεκαετίας του 1080. Πιο συγκεκριμένα γνωρίζουμε ότι υπηρέτησαν διαδοχικά στην Κύπρο: ο στασιαστής Ραψομμάτης το αργότερο από τις αρχές του 1091 έως το δεύτερο μισό του 1092, το πιθανότερο με το αξίωμα του *δούκα*³¹, ο Ευμάθιος Φιλοκάλης ως *στρατοπεδάρχης* και ο Καλλιπάριος ως *κριτής* και *εξισωτής* από το δεύτερο μισό του 1092, για μικρό χρονικό διάστημα³², ο *κουροπαλάτης* και *δούκας Κύπρου* Κωνσταντίνος Κατακαλών Ευφορβηνός για άγνωστο ακριβώς χρονικό διάστημα, αλλά οπωσδήποτε πριν από τα τέλη του 1094³³, ο *πρωτο-*

³⁰. Βλ. G. Dédéyan, *Arméniens*, τ. Ι, σ. 93, ο οποίος υποστηρίζει: «Les liens familiaux d'Elpidios Brachamios avec Philarète nous incitent à penser qu'il fut en relations avec ce dernier».

³¹. Βλ. Στ. Γ. Γεωργίου, Το αξίωμα του στασιαστή Ραψομμάτη στην Κύπρο (περίπου 1091-1092), *Βυζαντινός Δόμος* 19-21 (2011-2013) (= *Τιμητικός τόμος αφιερωμένος στην Ομότιμη Καθηγήτρια Βασιλική Νεράντζη-Βαρμάζη*) 551-559. Για τη στάση του Ραψομμάτη βλ. και τον ίδιο, Μερικές παρατηρήσεις για την οικονομία της Κύπρου κατά την περίοδο των Κομνηνών (1081-1185), *Επετηρίδα του Κέντρου Επιστημονικών Ερευνών* 33 (2007) 21-75, κυρίως 30. - Του ίδιου, Η Κύπρος τον ΙΑ΄ και τον ΙΒ΄ αιώνα: Όψεις μιας βυζαντινής επαρχίας, *Επετηρίδα Κέντρου Μελετών Ιεράς Μονής Κύκκου* 9 (2010) 129-148, κυρίως 131, με αναφορά στη βιβλιογραφία.

³². Βλ. Στ. Γ. Γεωργίου, *Τιμητικοί τίτλοι* 162. - Του ίδιου, Eumathios Philokales as Stratopedarches of Cyprus (ca. 1092), *Byzantinoslavica* 66 (2008) 167-172.

³³. Βλ. Στ. Γ. Γεωργίου, *Τιμητικοί τίτλοι* 151. - Του ίδιου, Περί του κτίτορος της μονής της Παναγίας της Ασίνου Νικηφόρου Ισχυρίου, *Επετηρίδα Κέντρου Μελετών Ιεράς Μονής Κύκκου* 7 (2006) 191-197, κυρίως 191-192 (στο εξής: Στ. Γ. Γεωργίου, Νικηφόρος Ισχυρίος).

νωβελίσσιμος και δούκας Κύπρου Ευμάθιος Φιλοκάλης περί το 1099-1105³⁴, ο πρωτονωβελίσσιμος και δούκας Κύπρου Κωνσταντίνος Κατακαλών Ευφορβηνός, για δεύτερη φορά, περί το 1105³⁵.

Με βάση τα παραπάνω μπορούμε λοιπόν να ορίσουμε ως *termini* για την υπηρεσία του κουροπαλάτη Ελπιδίου Βραχαμίου ως δούκα Κύπρου από τη μια το έτος 1074 ή 1075 ή ακόμη και το έτος 1078 και από την άλλη τα τέλη της δεκαετίας του 1080.

³⁴. Βλ. Στ. Γ. Γεωργίου, *Τμητικοί τίτλοι* 162 και σημ. 594.

³⁵. Βλ. Στ. Γ. Γεωργίου, *Τμητικοί τίτλοι* 151 και σημ. 532. - Του ίδιου, *Νικηφόρος Ισχύριος* 191-192.

Stavros G. Georgiou

The Dating of the Service of Elpidios Brachamios, Doux of Cyprus

The dating of the service of Elpidios Brachamios *doux* of Cyprus will be discussed. This person was of Armenian origin and close relative of the famous Armenian general and warlord Philaretos Brachamios. He is known from two lead seals, in one of which he is referred to as *kouropalates* and *doux* of Cyprus. *Taxiarches* Elpidios Brachamios, a homonymous officer who acted in the first half of the eleventh century, was possibly his grandfather. Utilizing our knowledge of Byzantine court hierarchy and the surviving testimonies of the administration of Cyprus in the second half of the eleventh century, we can ascertain that Elpidios Brachamios served as *doux* of Cyprus from the year 1074 or 1075, or even 1078, until the end of the decade of 1080.